

**Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego
im. Emanuela Ringelbluma**

Inwentarz zbioru SPUŚCIZNA RODZINY HALPERSONÓW
([1920] 1939 – 1942 [2000])

numer zbioru S. 363

oprac. Aleksandra Bańkowska

Warszawa 2010

Wstęp

Dzieje rodziny Halpersonów¹

Rodzina Halpersonów pochodziła ze wsi koło Proskurowa. Dawid Halperson, urodzony ok. 1870 r. był synem pisarza wiejskiego i właścicielki karczmy. Miał brata Joachima i siostry: Cesię, Andzię i Felę. Bracia zostali komiwojażerami i podróżowali po całym cesarstwie rosyjskim. Dawid Halperson osiedlił się w końcu w Warszawie; 31.03.1905 r. ożenił się z Lubą Kahan i zamieszkał w mieszkaniu przy ulicy Dzielnej 31, m. 39.

Luba Kahan urodziła się ok. 1880 r. w Brześciu. Miała trzy siostry: Sarę, Rózię i Basię oraz brata Meira. Ich matka wcześniej zmarła. Wychowaniem Luby zajęła się dalsza rodzina; w ten sposób trafiła ona do Warszawy, gdzie chodziła do rosyjskiego gimnazjum. Przed zamążpójściem pracowała jako buchalterka. Potem zajmowała się domem i wychowaniem dwójki dzieci: Michała i Janiny.

Michał Halperson urodził się 09.02.1906 r. w Warszawie. Ukończył Gimnazjum Zgromadzenia Kupców oraz Wyższą Szkołę Handlową. Pracował jako agent handlowy firmy Marcel Guerlain. W latach 30-tych zaczął pracować w filii Częstochowskiej Fabryki Igieł i Wyrobów Metalowych w Warszawie przy ul. Daniłowiczowskiej. 29.10.1933 r. ożenił się z Pauliną Gurewicz, ur. w 1906 r. 23.01.1940 urodził im się syn, Stefan.

Michał z Pauliną i Stefankiem oraz z rodzicami i teściami znaleźli się w getcie warszawskim. Mieszkali przy Dzielnej 31. Dawid i Luba Halpersonowie zginęli w obozie zagłady w Treblince, wywiezieni w czasie wielkiej akcji likwidacyjnej w lipcu-sierpniu 1942 r. Michał Halperson został rozstrzelany na ulicy przez żydowskiego policjanta Jakuba Lejkina, również w czasie akcji. Paulina i Stefanek ukrywali się krótko po tzw. aryjskiej stronie w sublokatorskim pokoju byłej gosposi Halpersonów, Agnieszki Cieciorki. Ponieważ gospodarze nie chcieli ukrywać Żydów, Paulina z dzieckiem wróciła do getta. Tam otruła siebie i syna cyjankiem.

Janina Halperson urodziła się 23.12.1921 r. W 1938 r. zdała maturę w Gimnazjum im. Zofii Kaleckiej. W sierpniu 1939 r. wyjechała na kurs językowy do Sztokholmu. Wojnę spędziła w Szwecji; tam też skończyła studia chemiczne w Instytucie Technicznym STI. W 1945 r. wróciła do Warszawy. Pracowała jako tłumaczka z języka szwedzkiego w oficjalnych kontaktach międzypaństwowych. Później została referentem Wydziału Skandynawskiego w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Następnie zakładała dział zagraniczny i kulturalno-oświatowy w Związku Walki Młodych. W latach 1948-1953 studiowała teatrologię w Państwowym Instytucie Sztuki Teatralnej w Moskwie. Po powrocie do Polski pracowała w Państwowym Instytucie Sztuki; Państwowej Wyższej Szkole Teatralnej; w Wydziale Kultury Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej; w dziale literackim teatru Dramatycznego w Warszawie. 17.03.1957 r. urodziła syna, Tomasza Ludawskiego. W 1968 r. wyemigrowała wraz z synem najpierw do Francji, potem do Szwecji. W latach 1970-1988 pracowała naukowo na Wydziale Teatrologii Uniwersytetu w Sztokholmie. Wydała trzy

¹ Opid na podstawie relacji Janiny Ludawskiej (Halperson), patrz sygn. S.363/1.

książki z dziedziny teatrologii w języku szwedzkim: *Poetisk politisk Teater (Poetycki Teatr Poityczny)*, *Att vara äkta på scen (Być prawdziwym na scenie)*, *Emellan oss (Między nami)*. Tłumaczyła również na język polski książki z tej dziedziny. W 1987 r. została wolontariuszką fundacji Arka Noego – Czerwony Krzyż, której celem jest profilaktyka HIV i AIDS.

Tomasz Ludawski, ur. 17.03.1957 r. skończył gimnazjum w Szwecji; studiował w Stanach Zjednoczonych. Pracował w konsulacie szwedzkim w Nowym Jorku. Zmarł w wyniku ciężkiej choroby w grudniu 1986 r.

Siostry Luby Halperson, Sara, Rózia i Basia Kahanówny mieszkały również w Warszawie, przy ul. Nowolipki 56. Ich brat, Meir Kahan ożenił się z Rachelą i miał syna Joachima (zmarł jako małe dziecko) i córki: Felkę (ur. w 1920 r.) i Ninkę (ur. w latach 20-tych). Mieszkali w Warszawie przy Nowolipkach 18 lub 20. Wszyscy zginęli w czasie wojny.

Brat Dawida Halpersona, Joachim, ożenił się z Zofią z domu Weinbaum. Mieli jedyne syna Bronka, który zmarł w 1930 r. Joachim zmarł przed 1921 r. Siostra Zofii, Malwina Wasserberg miała trójkę dzieci. Najstarsza Gina, wyjechała przed wojną do Związku Radzieckiego, tam wyszła za mąż i redagowała polskie pismo „Kultura mas” pod nazwiskiem Zofia Kamieniecka. Ok. 1937 roku zaginęła. Jej młodszy brat Ignacy był adwokatem. Zmarł pod koniec lat 30-tych. Najmłodsza siostra, Lucyna, była nauczycielką i opiekunką dzieci upośledzonych. Zofia Halperson, Malwina Wasserberg i Lucyna Wasserberg zginęły w czasie wojny.

Dwie siostry Dawida Halpersona, Andzia i Fela, mieszkały razem w Warszawie. Andzia zmarła na gruźlicę w latach 30-tych. Starsza siostra, Cesia, wyszła za mąż za Feliksa Wundheilera. Mieli trzech synów: Bolesława, Aleksandra i Rafała. Bolesław był ochotnikiem w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. Studiował na Politechnice Warszawskiej. W latach 20-tych razem z żoną Bertą wyemigrował najpierw do Niemiec, potem do Stanów Zjednoczonych. Po śmierci Berty ożenił się ponownie i miał dwoje dzieci: Charlesa i Susanne. Aleksander Wundheiler skończył studia matematyczne na Uniwersytecie Warszawskim i pracował tam jako asystent. W 1939 r. wyjechał na wystawę światową i kongres matematyków do Nowego Jorku i tam pozostał do śmierci w 1957 r. Rafał Wundheiler był prawnikiem. Ożenił się z Ireną i miał z nią syna Stefana. Rafał popełnił samobójstwo w getcie warszawskim. Irena uciekła z getta razem z mężczyzną, za którego wyszła potem za mąż. Stefan przeżył w ukryciu w klasztorze. Po wojnie Irena z drugim mężem i ze Stefanem wyjechała do Ameryki. Stefan zamieszkał w Argentynie, ożenił się, ma dwóch synów.

Charakterystyka zbioru

Spuścizna rodziny Halpersonów składa się zasadniczo z listów pisanych w latach 1939-1942 do Janiny Halperson (później Ludawskiej). Rodzina Halpersonów mieszkała w Warszawie; Janina wyjechała w sierpniu 1939 r. do Sztokholmu na kurs językowy – i pozostała tam do końca wojny. Jej rodzina znalazła się w getcie warszawskim. Rodzice, brat, bratowa i dalsi krewni oraz znajomi pisali do niej kartki, listy i przesyłali fotografie.

Na zbiór składają się 164 listy z lat 1939-1942 oraz 41 fotografii rodzinnych z różnych okresów. Część fotografii Janina Halperson zabrała ze sobą w 1939 r.; część dostała w listach; część zebrała po wojnie. Pierwszy list napisano 07.08.1939 r., ostatni 19.07.1942 r. Ponadto do zbioru dołączono wspomnienia Janiny Ludawskiej o losie członków rodziny, spisane w 2000 r. Janina Ludawska przesłała tenże materiał do Żydowskiego Instytutu Historycznego w listopadzie 2000 r. Listy zostały przez nią podzielone według lat wysłania i nadawców. Do każdego podzbioru dołączyła krótki opis. Podobnie fotografie zostały przez nią opisane.

W jedn. o sygn. 1 umieszczono wspomnienia Janiny Ludawskiej. W jedn. 2 znajdują się fotografie rodzinne w albumie. W aneksie umieszczono opis fotografii. Jedn. 3-4 zawierają uporządkowane chronologicznie listy od Dawida i Luby (rodziców) oraz Michała i Pauliny (brat z żoną) do Janiny Halperson (Ludawskiej); dołączono jej komentarz. W jedn. 5 umieszczono listy od dalszych krewnych; zaś jedn. 6 listy koleżanek Janiny z Warszawy.

Zarówno listy, jak fotografie są w stanie dobrym. Listy spisano ręcznie (jeden na maszynie), głównie w języku polskim; kilka z nich jest w języku niemieckim.

Fragmenty korespondencji rodziny Halpersonów dotyczące dziecka Michała i Pauliny Halpersonów, Stefanka, zostały opublikowane w „Kwartalniku Historii Żydów”, 2001, nr 1, pod tytułem „Stefanek”.

Inwentarz zbioru SPUŚCIZNA RODZINY HALPERSONÓW
([1920] 1939-1942 [2000])

1. Spuścizna rodziny Halpersonów.
Wspomnienia rodzinne Janiny Ludawskiej (Halperson).
2000, mps, j. pol., luźne, s. 20.
2. Spuścizna rodziny Halpersonów.
Fotografie rodziny Halpersonów i Wundheilerów wraz z opisami².
1920-1960?, fotografia, mps, rkps, j. pol., luźne, s. 40.
3. Spuścizna rodziny Halpersonów.
Listy i kartki pocztowe Dawida, Luby, Michała i Pauliny Halpersonów z
Warszawy do córki Janiny przebywającej w Szwecji.
1939-1940, rkps, mps, j. pol., j. niem., luźne, s. 182.
4. Spuścizna rodziny Halpersonów.
Listy i kartki pocztowe Dawida, Luby, Michała i Pauliny Halpersonów z
Warszawy do córki Janiny przebywającej w Szwecji.
1941-1942, mps, j. pol., j. niem., luźne, s. 141.
5. Spuścizna rodziny Halpersonów.
Listy i kartki pocztowe od Rafała Wundheilera (2), Sary Kahan (12), od całej
rodziny (1) z Warszawy do Janiny Halperson przebywającej w Szwecji.
1940-1942, rkps, j. pol., luźne, s. 30
6. Spuścizna rodziny Halpersonów.
Listy i kartki pocztowe koleżanek szkolnych³ Janiny Halperson z Warszawy i
innych miast okupowanej Polski do Janiny przebywającej w Szwecji. Fotografia szkolna.
[1931-1932] 1940-1942, rkps, j. pol., luźne, s. 53.

² Zob. Aneks.

³ Autorkami listów są: Róża Jakubowicz („Zazula”), Lili Goldwag, Lucyna Bigielman i Marta Rozentel. Lucyna Bigielman była zatrudniona w Domu Sierot Janusza Korczaka przy Chłodnej 33 – z tego czasu pochodzą dwie kartki o bardzo interesującej treści.

ANEKS

Opis fotografii z jednostki o sygn. S.363/2⁴

1. Luba Kahan, ok. 1897 r.
2. Michał Halperson, ok. 1926 r.
3. Luba i Dawid Halpersonowie, Zakopane, ok. 1934-1935 r.
4. Luba i Dawid Halpersonowie, Świder, 1937 r.
5. Luba i Michał Halpersonowie, Świder, 1937 r.
6. Luba i Paulina Halperson, Świder, 1937 r.
7. Paulina i Stefanek Halpersonowie, Warszawa, styczeń-luty? 1940 r.
8. Stefanek Halperson, Warszawa, kwiecień 1940 r.
9. i 10. Paulina i Stefanek Halpersonowie, Warszawa, maj 1940 r.
11. i 12. Michał i Stefanek Halpersonowie, Warszawa, czerwiec 1940 r.
13. Luba, Dawid i Stefanek Halpersonowie, Warszawa, maj 1940 r.
14. Paulina i Stefanek Halpersonowie, Warszawa, lipiec 1940 r.
15. Paulina, Michał i Stefanek Halpersonowie, Warszawa, lipiec 1940 r.
16. Stefanek Halperson z kolegą Bobusiem, Warszawa, getto, 1941 r.
17. Stefanek Halperson, Warszawa, getto, sierpień 1941 r.
18. Cesia (z d. Halperson), Feliks, Rafał, Aleksander i Bolesław Wundheilerowie, Warszawa, b.d. (ok. 1900?)
19. Bolesław Wundheiler, Lwów, 03.01.1919 r.
20. Bolesław Wundheiler z kolegami z wojska, 1919 r.
21. Bolesław Wundheiler, Bielaczyce koło Połocka, 1920 r.
22. Bolesław Wundheiler, USA, b.d.

⁴ W zbiorze znajduje się jeszcze jedna fotografia w jedn. o sygn. S.363/6 – zdjęcie uczennic gimnazjum Zofii Kaleckiej z roku 1931/1932.

23. Aleksander Wundheiler, b.d.
24. Aleksander Wundheiler, b.d.
25. Aleksander Wundheiler, b.d. (przed 1937 r.)
26. Rafał Wundheiler, Warszawa, getto, b.d. (lata 1940-1942)
27. Stefanek Wundheiler, Warszawa, 1937 r.
28. Stefanek Wundheiler, Warszawa, getto, 1941 r.
29. Stefanek Wundheiler, Warszawa, 1943 r.
30. Stefanek Wundheiler, Polska, wrzesień 1945 r.
31. Stefanek Wundheiler, 20.02.1946 r.
32. Felicja Halperson, Warszawa, 16.06.1935 r.
33. Felicja Halperson, Warszawa, 18.08.1937 r.
34. Felicja Halperson, Warszawa, b.d.
35. Zaproszenie na ślub Poliny (Pauliny) Gurewiczówny z Michałem Halpersonem, Warszawa, 29.10.1933 r.
36. Edek? [osoba nieznana Janinie Ludawskiej]
37. Władek? [osoba nieznana Janinie Ludawskiej]
38. Chór szkolny gimnazjum Zofii Kaleckiej z nauczycielką Lolą Rotbaum, Warszawa, 27.06.1931 r.
39. Kolonia szkolna gimnazjum Zofii Kaleckiej, b.d. (przed 1939 r.)
40. Uczniowie gimnazjum męskiego „Spójnia”, b.d. (przed 1939 r.)